

**МЕТАФОРИЧНІ СЛОВОСПОЛУЧЕННЯ В ЕКОНОМІЧНОМУ ДИСКУРСІ ПРЕСИ ПОЧАТКУ
XXI СТОЛІТТЯ: КОГНІТИВНО-ПРАГМАТИЧНИЙ АСПЕКТ**

У статті аналізуємо напрями й типи метафоричних переносів на матеріалі метафоричних словосполучень економічного дискурсу преси першого десятиріччя XXI століття, що відображають перенесення когнітивної структури. Мотивами для створення метафори (перенесення ознак, що презентують одну семантичну сферу, в іншу, якій не властиві ці ознаки) є прагнення полегшити сприйняття інформації, що визначає продуктивні напрями метафоризації.

Метафору досліджують дуже тривалий час: Аристотель дав їй перше визначення, чим започаткував серйозне вивчення механізму семантичних змін у мові. Метафора є результатом відношень між двома значеннями слова, яскравим прикладом динаміки в сфері лексичної семантики [1: 11].

Метафора поглиблює уявлення про світ і створює нові гіпотези. Нові метафори змінюють повсякденну мову, трансформують способи сприйняття й осягнення світу [2]. "Метафора виникає у зв'язку з глибинними особливостями людського мислення" [1: 11]. Вона з'являється не тому, що потрібна, не тому, що без неї неможливо обійтись, а тому, що вона притаманна людському мисленню й мові. Людина не сприймає явища в чистому вигляді, а наділяє їх власними властивостями [1: 13]. Це вже потім автори "здобувають з неї користь для своєї творчості" [1: 12]. Мовець удається до метафори, щоб означити поняття, "які ще не стали здобутком словника і не моделюють реакцію усього загалу людей" [3: 276], тобто мотивами для створення метафори може бути не тільки гносеологічний пошук, а й бажання по-новому, оригінально репрезентувати, експресивно означити певні поняття [3: 277]. Метафора – це активізатор, підсилювач когнітивних процесів.

Відповідно до сучасної когнітивної теорії, метафору трактують як перенос когнітивної структури, пов'язаної з певним мовним вираженням, як перенос із тієї змістової сфери, до якої вона первісно належить, до іншої [4: 6]. Вивчення типів семантичних переносів дає змогу визначити індивідуальні для кожної мови набори актуальних семантичних моделей, виявити специфіку національної метафоризації. Аналіз метафоричних словосполучень у цьому ракурсі дає можливість виявити й особливості когнітивних процесів мислення людини в умовах економічного дискурсу, реалізованого в сучасній пресі. Вищевикладене зумовлює **актуальність теми статті**.

Метафору в когнітивному й прагматичному аспектах вивчали такі вітчизняні й зарубіжні вчені: Н. Д. Арутюнова, В. Г. Гак, Н. А. Ковальська, Л. В. Кравець, С. Левін, Е. Маккормак, А. О. Попова, П. Рікер, Г. М. Склярєвська, О. М. Чадюк та ін.

Джерельну базу роботи становлять україномовні друковані видання періоду 2000 – 2010 рр.: "Без цензури" (БЦ), "Галицькі контракти" (ГК), "Голос України" (ГУ), "Демократична Україна" (ДУ), "Дзеркало тижня" (ДТ), "Закон & бізнес" (ЗіБ), "Коментарі" (Ком), "Комуніст" (К), "Контракти" (Контр), "Літературна Україна" (ЛУ), "Молодь України" (МУ), "Нація і держава" (НіД), "Народна газета" (НГ), "Нова ера" (НЕ), "Освіта України" (ОУ), "Персонал плюс" (ПП), "Самостійна Україна" (СУ), "Свобода" (С), "Сільські вісті" (СВ), "Слобідський край" (СК), "Україна молода" (УМ), "Урядовий кур'єр" (УК). Методом суцільної вибірки було дібрано близько 700 одиниць, що презентують економічний дискурс.

Мета статті – визначити й охарактеризувати напрями метафоризації, моделі метафоричних переносів, їх кількісні характеристики щодо економічного дискурсу преси початку XXI ст.

Предметом дослідження є метафоричні словосполучення, до яких відносимо: а) словосполучення, створені за загальномовними граматичними моделями; б) метафори, переносне значення яких упізнається в словосполученнях; в) оказіональні сполучення слів, що характеризуються приналежністю до мовлення, індивідуальною приналежністю, контекстуальною залежністю, новизною.

В економічному дискурсі сучасної преси журналісти активують такі напрями метафоричного перенесення, реалізовані в метафоричних словосполученнях: від *людини* (близько 300 ілюстрацій), від *предмета* (понад 200 прикладів), від *природи* (85 одиниць), від *психічного світу* (27 випадків), від *економічного поняття* (18 свідчень).

Метафоричні словосполучення економічного дискурсу сучасної преси реалізують такі типи перенесень: *людина* → *економічне поняття* (понад 170 одиниць), *предмет* → *економічне поняття* (близько 150 прикладів), *людина* → *предмет* (68 ілюстрацій), *природа* → *економічне поняття* (58 свідчень), *предмет* → *людина* (35 випадків), *предмет* → *предмет* (26 прикладів), *людина* → *людина* (21 одиниця), *психічний світ* → *економічне поняття* (21 факт), *природа* → *предмет* (15 ілюстрацій), *економічне поняття* → *економічне поняття* (12 випадків), *природа* → *людина* (11 свідчень), *людина* → *природа* (11 одиниць), *предмет* → *психічний світ* (6 прикладів), *психічний світ* → *предмет* (6 ілюстрацій), *економічне поняття* → *людина* (4 свідчень) і поодинокі випадки (1 – 3) *людина* →

психічний світ, економічне поняття → *предмет, природа* → *природа*. Людина – це семантична сфера, що має "тривкі традиції метафоричного існування в мові" [5: 24]; вона вміщує лексеми, що позначають частини людського тіла, органи і їх функції, стан здоров'я, особливості поведінки, способу життя, звички, вік, стать, соціальний стан, рід занять, сфери діяльності, статус у сім'ї, групи людей і тому подібне [6: 215], називають саму людину, її ім'я. *Предмет* ототожнюють з поняттям "річ", "об'єкт матеріального світу" [6: 214]. Особливості економічного дискурсу зумовили розрізнення семантичної сфери *економічне поняття*, яку репрезентують номени суспільно-економічних, економічних реалій, терміни відповідної галузі. Засобами вербалізації сфери *психічний світ* є лексеми, що функціонують у галузі психології, вказують на риси характеру. Сфера *природа* вміщує поняття природничих наук.

Людині властиво пропускати сприйняття дійсності крізь власну діяльність, порівнювати нове з уже існуючими надбаннями в розвитку людства, наділяти якість живих істот. Це яскраво відображає метафорика економічного дискурсу преси ХХІ ст. У більшості випадків вербальні засоби характеристики *економічних понять*, що відображаються в метафоричних словосполученнях, добирають зі сфери *людина*. Модель метафоричних переносів *людина* → *економічне поняття* унаочнюють приклади, де *економічне поняття* асоціюють з хворим організмом, наприклад: **Вливання життя**. Фінсетору можуть знадобитися нові мільярди (ЗіБ, № 6, 2010); з життєвим циклом – народження, смерть, наприклад: **Народження митного союзу** (ДУ, № 27, 2010); зі спортивною діяльністю: **Цінові перегони: до фінішу ще далеко** (ДУ, № 11, 2010) і т. д.

Метафоричні словосполучення економічного дискурсу сучасної преси творяться за моделлю *людина* → *предмет*, яка слугує засобом "олюднення" речей матеріального світу, що виявляють приналежність до галузі економіки, наприклад: **газ (Газові очікування. Тарифи на електроенергію та природний газ для населення в березні залишаться незмінним** (ЗіБ, № 17, 2010)); **напої (За "Живчиком" пішли інші здорові напої** (ГК, № 1 – 2, 2001)); транспортні засоби (**Луганські трамваї пропишуться в Москві** (ГУ, № 33, 2003)). Засіб метафоризації "олюднення" речей матеріального світу, як видається, підкреслює актуальність досліджуваної журналістом проблеми, хоча слова, що означають проблематику економічного дискурсу, виступають лише тлом для визначення економічного метафоричного словосполучення.

Метафоричні словосполучення економічного дискурсу преси ХХІ ст., що творяться за моделлю *людина* → *людина*, виражають оцінку особам, які є об'єктами журналістського опису в межах відповідного дискурсу, за допомогою характеризувальних вербальних засобів, дібраних з інших (не економічної) галузей людської діяльності. Характеристика діяльності *нафто-газовиків* ґрунтується на порівнянні з танцями: **Віденський вальс українських нафто-газовиків** (ДТ, № 6, 2000). Типовим для економічного дискурсу також є номен людини за родом діяльності, що в метафоричному словосполученні поєднується із засобами, що характеризують *людину* як живий організм, який здатний розмножуватися в кризовій ситуації з більшою активністю, ніж у звичних умовах: **Кризове розмноження фінансистів. Далекоглядні банкіри готують під себе новий плацдарм для завоювання ринку після відновлення світової економіки** (Ком, № 11, 2009). Трапляються метафоричні словосполучення, в яких образність базується на співставленні характеристик наслідків людської діяльності з різних боків, наприклад: **Сліпий контроль. Працівники КРВ за \$ 16 тис. заплющили очі на порушення** (ЗіБ, № 10, 2010). Особливістю метафоричних словосполучень, побудованих за моделлю *людина* → *людина*, є те, що образність у них твориться на основі порівняння різних видів діяльності людини, причому розрізняється компонент зметафоризований і компонент, ужитий у прямому значенні.

Оскільки економічний дискурс сучасної преси має властивість "прив'язуватися" до певної царини виробництва, то тип метафоричного переносу *людина* → *природа* часто відображає взаємозв'язок економіки й аграрної галузі, наприклад: **Вільний вихід із громади плюс істотна матеріальна допомога з боку держави в організації хутірських господарств та переселення малоземельних селян на "гулящі" землі південно-східних окраїн Російської імперії різко прискорили процес мобілізації сільгоспугідь <...>** (ДТ, № 3, 2003). Метафоричні словосполучення цього типу відбивають також взаємодію економіки й екології: **"Епіляція" лісів – це боляче! "Індіана Джонс" з'явся в оригінальній рекламі задля захисту довкілля** (УМ, № 95, 2008); **Екологічна спокута. Власники транспортних засобів мають компенсувати шкоду природі** (ЗіБ, № 15, 2010). Наведені приклади ґрунтуються на уособленні.

Емоційність виступає на перший план у метафоричних словосполученнях, що продукуються за моделлю *людина* → *психічний світ*, наприклад: **Хвороблива відповідальність. Кандидати на позбавлення мантиї тимчасово уникли вердикту ВРЮ** (ЗіБ, № 44, 2008); **Кримінальна тяганина. Відсутність відповідного акта не заважає стягненню з держави матеріальної шкоди за незаконні прояви міліціонерів** (ЗіБ, № 12, 2010).

Другий аналізований у цій статті напрям метафоризації – це перенесення особливостей *предмета* на *економічне поняття, людину, предмет, психічний світ*. Метафоричні словосполучення, побудовані за цими типами, демонструють порівняння з *предметом*. Тип метафоричного переносу *предмет* →

економічне поняття базується на характері подібності, що лежить у основі метафори, за такими зовнішніми ознаками відповідних об'єктів і синестетичними переносами:

- за запахом – *Свіжа фарба в казармах не врятує від запаху проблеми* (ГУ, № 75, 2003);
- за температурними показниками – *"Гарячі" гроші – у депозитний портфель. Виведені наприкінці 2008 – початку 2009 року вклади повертаються у банки* (УК, № 75, 2010);
- за функціями – *Як позбутися "податкової парасольки"* (ЗіБ, № 39, 2001);
- за місцем розташування – *Податківці виводять "конвертовану" зарплату з тіні. Сьогодні яскравим прикладом існування тіньової економіки у країні є виплата заробітної плати загалом або якоїсь її частини (зазвичай більшої) в "конвертах"* (НЕ, № 15, 2010).

Тип метафоричного переносу *предмет* → *людина* також ґрунтується на різноманітному характері подібності за зовнішніми й синестетичними ознаками названих об'єктів:

- за смаковими якостями – *В Україні з'явилася посередницька структура "Укргазенерго", яка на сьогодні захопила "найсмачніших" промислових клієнтів. "Нафтогазу" залишилися хронічні боржники – теплокомуненерго і населення* (НіД, № 8, 2008);
- за функціями – *Вікно в окупацію. Столична міліція не поспішає шукати нападників, що завдали збитків "Меморіалу"* (УМ, № 74, 2008);
- за місцем розташування – *А хто дасть гарантію, що "тростинові" країни, перемігши "бурякові", не зможуться й не встановлять таку ціну, як країни ОПЕК на нафту?* (ДТ, № 6, 2003).

Метафоричні словосполучення економічного дискурсу, що творяться за типом переносу *предмет* → *предмет*, послуговуються такими спільними ознаками порівнюваних об'єктів, що належать до однієї семантичної сфери:

- за смаковими якостями – *Ковбасний смак свинячої шкури* (ГУ, № 11, 2003);
- за функціями – *"Пластиковий" сніданок. Учням заборонили купувати їжу за гроші* (ЗіБ, № 4, 2010);
- за способом придбання – *Документи напрокат. Злочинці позичали паспорти у громадян для реєстрації фіктивних фірм* (ЗіБ, № 15, 2010).

Метафоричні словосполучення, що творяться за типом *предмет* → *психічний світ*, застосовують спільні ознаки фізіологічних і психологічних вражень від сприйняття різних об'єктів, а саме переноси від сфери конкретно-фізичного світу до недоступних для безпосередньо чуттєвого сприйняття сфер психологічного й соціального життя, абстрактних відношень [7: 351] (*Атракціон небаченої щедрості* (Ком, № 1, 2009); *Сухий залишок брюссельських емоцій* (Ком, № 1, 2009); *Тягар капіталу. Мільярдер на лаві – за хабарі* (ЗіБ, № 18, 2010)).

Завдання метафори – породити образність. Яскраву образність породжують явища природи, стихії. Г. Я. Солганик слушно зазначав: "Образна сила, динаміка метафор закладена в прямому, вихідному значенні слів, в означенні ними стихійних сил природи <...>" [8: 87] (*Фінансова буря. Саміт чотирьох зайнявся ліквідацією заокеанської стихії* (ЗіБ, № 41, 2008)). Вони відображають такі типи метафоричних переносів: *природа* → *економічне поняття*, *природа* → *предмет*, *природа* → *людина* й *природа* → *природа*.

Метафоричні словосполучення, що творяться за типом переносу *природа* → *економічне поняття*, добирають подібні елементи за зовнішньою подібністю й синестетичними характеристиками, як-от:

- за кольором – *Лише "зелений" референдум зупинить лісорубів із Харківської міськради* (С, № 5, 2010);
- за функціями – *Повінь "кольорової" ріки* (ГУ, № 8, 2004) – про перевиконання плану з випуску первинного алюмінію;
- за призначенням – *"Курортні гроші": знову недоліт до бюджету* (ГУ, № 9, 2003);
- за способом живлення – *Паразитичний маркетинг. Згідно з результатами першого в Україні дослідження ринку захисту прав інтелектуальної властивості, яке провела дослідницька компанія InMind цього року, за три останніх роки 82 % компаній зіштовхнулися із суперечками за свої права на інтелектуальну власність* (УК, № 132, 2010);
- за температурними відчуттями – *Дешевий газ "підігріває" економіку* (УК, № 75, 2010).

Образність природи переносять на речі матеріального світу – тип метафоричного переносу *природа* → *предмет*, наприклад: *Мобільна весна* (БЦ, № 11, 2007), де наявні й метонімічні відношення. У наведеному прикладі ознака пори року вказує на український ринок стільникового зв'язку. В інших прикладах помічаємо "оживлення" "мертвої" метафори за допомогою додавання одного компонента – *Перша "електронна" ластівка* (УК, № 105, 2010).

Образність природи переносять і в семантичну сферу *людина* – тип метафоричного переносу *природа* → *людина*. Подібність у метафоричних словосполученнях, побудованих за названим типом, спирається:

- 1) на зовнішню схожість двох об'єктів:
 - за функціями – *Спокуса трясовиною, або Як руки чиновників "затягнуло" в болото. Співробітники полтавського обласного ГУБОЗ затримали голову райдержадміністрації і начальника*

управління державного комітету з питань земельних ресурсів одного з районів області. Як повідомляє Кореспондент. net, слідчі запідозрили чиновників у незаконному продажі болота площею 12 га (ЗіБ, № 16, 2010);

– за місцем розташування – *Альпійська помста*. Швейцарія погрожує розповісти про відмивання коштів німецьким політикам (ЗіБ, № 8, 2010);

– за зовнішнім виглядом – *На крилах ... смерті* (К, № 5, 2006) – про пташиний грип;

2) на аналогію фізіологічних і психологічних вражень від сприйняття об'єктів, наприклад, страх – *У пащі інвестора* – 3. Телешоу "Акули бізнесу" показало, що інвестори бояться чиновників, собак і завищених витрат (Контр, № 48, 2006).

Тип метафоричного переносу *природа* → *природа* не активують у мові преси ХХІ ст., такі випадки (*Хвиля холоду, що прокотилася Україною, показала всю слабкість суспільно-політичного ладу, у якому ми живемо* (К, № 13, 2006)) є винятковим явищем.

У мові преси метафоричне перенесення ознак відбувається внаслідок актуалізації сем *психічного світу*, що застосовують для характеристики *економічного поняття, предмету* чи *людини*.

Метафоричні словосполучення, побудовані за типом переносу *психічний світ* → *економічне поняття*, добирають лексеми зі сфери *психічний світ* для вираження емоційного стану, пов'язаного з певною економічною проблемою, наприклад: *Навколобюджетні пристрасті* крізь призму виборів (ЛУ, № 46, 2001); *Аукціон байдужості*. Щоб працювати і жити повноцінним життям, інваліди долають безліч проблем (УМ, № 201, 2009); *Енергетичний конфлікт*. Мені як тиждень залишилося до того часу, як мала набрати чинність угода про створення Митного союзу між Росією, Білоруссю та Казахстаном. Проте на заваді цьому стало бажання російських енергетичних монополістів вилучити газ і нафту з переліку товарів, які не обкладаються митом (ДУ, № 26, 2010). Таке поєднання слів забезпечує одночасне інформування й оціненість: один компонент метафоричного словосполучення окреслює проблематику економічного дискурсу, другий – привносить суб'єктивність у значення метафори – передає емоції, оцінку.

Лексеми *психічного світу* виступають оцінною складовою метафоричного значення, що застосовується для характеристики *предмета* (тип переносу *психічний світ* → *предмет*), наприклад: *Хлібний шок* (ДТ, № 14, 2003); *Росія впала в газову істерику* (Ком, № 11, 2009); *Колір надії* (Ком, № 5, 2009), де метафоричному переносу *психічний світ* → *предмет* передують метафоричний перенос за кольором, адже темою статті є курс гривні й долара.

Метафоричні словосполучення економічного дискурсу сучасної преси ґрунтуються на перенесенні ознак одного *економічного поняття* на інше *економічне поняття*, які йому не властиві (тип переносу *економічне поняття* → *економічне поняття*), тобто головний компонент метафоричного словосполучення, яким є *економічне поняття*, характеризують засобами залежного компонента, що також є *економічними поняттями*, наприклад: *Ціна дешевих кредитів* (ЗіБ, № 10, 2002); *"Позичене" оподаткування*. У випадках реалізації *предметів застави ломбард повинен нараховувати та утримувати податок із доходів фізичних осіб* (ЗіБ, № 22, 2009); *Дармовий розпродаж*. Чиновник реалізував майно підприємства-банкрута за безцінь (ЗіБ, № 15, 2010).

Характеристика *людини* за її діяльністю, як правило, у царині економіки базується на ознаках *економічного поняття*. Це тип метафоричного переносу *економічне поняття* → *людина*, наприклад: *Фінансові місіонери поїхали. І повезли сумніви* (ЗіБ, № 6, 2001); *Заручники фінансів*. Конституційний Суд отинився в матеріальній залежності від Міністерства фінансів (ЗіБ, № 49, 2009); *Додаткова вартість знань*. Інтелектуальна власність. Всесвітня організація інтелектуальної власності внесла Україну в список країн, які активно борються з порушеннями прав у цій сфері (УК, № 132, 2010).

Речі матеріального світу такі, як *газ* у метафоричних словосполученнях набувають соціальної оціненості, послуговуючись номенами, що притаманні сфері *економічне поняття*, – йдеться про тип переносу *економічне поняття* → *предмет*, наприклад: *"Газова" інвестиція у сорок мільярдів*. Росія продаватиме нам газ на 30 відсотків дешевше (УК, № 74, 2010). Журналісти не активують названий тип метафоричного переносу в мові преси першого десятиріччя ХХІ ст.

Отже, дослідження типів метафоричних переносів відображає перенесення когнітивної структури як перенесення з однієї змістової сфери до іншої. Особливості когнітивних процесів мислення в умовах економічного дискурсу преси ХХІ ст. унаочнює аналіз метафоричних словосполучень у когнітивно-прагматичному аспекті.

Перспективою дослідження можна визначити вивчення особливостей метафоричних словосполучень у когнітивно-прагматичному аспекті в інших видах дискурсу преси.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Гак В. Г. Метафора : универсальное и специфическое / В. Г. Гак ; [под ред. В. Н. Телия] // Метафора в языке и тексте. – М. : Наука, 1988. – С. 11–26.

2. Маккормак Э. Когнитивная теория метафоры / Эрл Маккормак // Теория метафоры : [сборник : пер. с англ., фр., нем., исп., польск. яз. / вступ. ст. и сост. Н. Д. Арутюновой ; общ. ред. Н. Д. Арутюновой и М. А. Журиной]. – М. : Прогресс, 1990. – С. 385–386.
3. Єщенко Т. Метафора : від структурного аналізу до функціонально-когнітивного / Тетяна Єщенко // Лінгвістичні студії : [зб. наук. праць / укл. А. П. Загнітко]. – Вип. 5. – Донецьк : ДонНУ, 1999. – С. 276–278.
4. Чадюк О. М. Метафора у сфері сучасної української політичної комунікації : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 "Українська мова" / Олеся Миколаївна Чадюк. – К., 2005. – 20 с.
5. Бессарабова Н. Д. Метафора и образность газетно-публицистической речи / Н. Д. Бессарабова // Поэтика публицистики : [сборник / под ред. Г. Я. Солганика]. – М. : Изд-во МГУ, 1980. – С. 21–34.
6. Кравець Л. В. Антропоморфна метафора в поезії ХХ ст. / Л. В. Кравець // Лінгвістика : [зб. наук. пр.]. – 2005. – № 3. – С. 213–220.
7. Тараненко О. О. Метафора / О. О. Тараненко // Українська мова : [енциклопедія] / [редкол. : В. М. Русанівський, О. О. Тараненко (співголови), М. П. Заблук та ін.]. – 3-є вид., зі змінами і доп. – К. : Вид-во "Укр. енцикл." ім. М. П. Бажана, 2007. – С. 350–353.
8. Солганик Г. Я. Лексика газеты (функциональный аспект) : [учебное пособие для вузов по спец. "Журналистика"] / Григорий Яковлевич Солганик. – М. : Высш. школа, 1981. – 112 с.

Матеріал надійшов до редакції 01.04. 2011 р.

Ильченко Е. А. Метафорические словосочетания в экономическом дискурсе прессы начала XXI века: когнитивно-прагматический аспект.

В статье анализируются направления и типы метафорических переносов на материале метафорических словосочетаний экономического дискурса прессы первого десятилетия XXI века, что отражают перенесение когнитивной структуры. Мотивами при творении метафоры (перенесение качеств, что представляют одну семантическую сферу, в другую, которой не свойственны эти качества) является желание упростить восприятие информации, что обусловило продуктивность направлений метафоризации.

Ilichenko H. A. The Metaphorical Words in the Economic Discourse Press Outset of the XXI century: the Cognitive-Pragmatic Aspect.

The article analyzes the directions and types of metaphorical transfer on the materials of metaphorical word combinations of the press economical discourse in the first half of the XIX century, reflecting the cognitive structure transfer. The motive while creating a metaphor (the transfer of features, representing one semantic sphere, into another, to which these qualities are not inherent to) is the wish to simplify the information perception that has determined the efficiency of the metaphorical directions.